

LINGVOMADANIYATSHUNOSLIKNING TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Mamatova Anorxon Iminovna

Farg'ona davlat universiteti,

Chet tillari fakulteti,

nemis tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada lingvomadaniyatshunoslikning tilshunoslikdagi o'rni, ahamiyati va ilmiy izlanishlari haqidagi tadqiqotchi va olimlarning fikr va mulohazalari bayon etilgan.*

Tayanch so'zlar: *lingvokulturologiya, lingvo-metodologiya, tilshunoslik, til, tip, tushuncha, milliy-madaniy, aspekt.*

Tilshunoslikning yangi sohasi sifatida tilshunoslikning asoschilaridan biri, rus tadqiqotchisi Yelena Omelishkina asarlarda qahramonning til va madaniy xususiyatlarini o'rganar ekan, bu tushunchaga quyidagi ta'rifni beradi:

Ma'lum bir xalqning tipik qahramonining lingvistik va madaniy xususiyatlari deganda o'z qahramonining umumiy tushunchasi tushuniladi. Bu xalqning xarakteri, milliy madaniy o'ziga xosliklaridir. Ya'ni asar bosh qahramoni xarakterining o'ziga xos jihatlari bilan birga, asarda qo'llanilgan tushunchalar, milliy-madaniy so'zlarning mazmuni, mohiyati va qo'llanish sabablari, nutqi ham o'rganiladi.

Shuningdek, xalq og'zaki ijodida tasvirlangan xalq qahramonlarining tashqi qiyofa xususiyatlari ham qahramonning madaniy xususiyatlariga kiradi. Bir so'z bilan aytganda, "milliy qahramon" obrazini shakllantirish tamoyillari uning lisoniy-madaniy xususiyati ham bo'lishi mumkin. Tadqiqotchining fikricha, bu obrazda, umuman olganda, og'ir ahvolda qolgan xalqning turli kechinmalari, o'y-fikrlari, maqsadlari o'z ifodasini topgan va bu shaxs xalqning milliy ruhi timsoliga aylangan.

Boshqa rus tilshunosi N.F. Alifirenko tomonidan lingvomadaniyatshunoslikning asosiy tushunchalari bo'yicha o'quv qo'llanma ham ishlab chiqilgan bo'lib, unda ushbu yo'nalishning kognitiv tilshunoslik bilan aloqasi, boshqa fanlar bilan aloqadorlik jihatlari, dunyoning lingvistik manzarasini ochishdagi roli haqida so'z boradi. 20-asr boshlarida amerikalik tilshunoslar til va madaniy munosabatlar asoslari bo'yicha tadqiqotlar olib bordilar.

Jumladan, E.Sapir va B.L.Vorflar madaniyatning tildagi ifodasini lingvistik, etnografik, psixologik-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilib, A.M. Shabrol Serretini ularning nazariy qarashlari V. Gumboldt qarashlariga yaqin ekanligini qayd etadi.

E.Sapirning fikricha, til va madaniyat bir-biriga ta'sir qilishi mumkin, lekin ularning rivojlanishi turli ritmlarda sodir bo'ladi.

Ya'ni madaniy faoliyatda sodir bo'lgan yangilikning bir vaqtning o'zida tilda aks etishi qiyin, bu faoliyatga o'ziga xos lingvistik nom berish jarayoni inson ongi orqali amalga oshiriladi va buning uchun ma'lum vaqt talab etiladi.

B. L. Whorf tilni o'ziga madaniy vazifalar yuklaydigan keng strukturaviy tizimga o'xshatadi. Tildagi so'zlar nafaqat lisoniy vazifani bajaradi, balki inson ongida ma'lum obraz yaratadi. Bu obrazli ifodaning har bir tilda turlicha aks etishi bu tilning madaniy xususiyatlarini belgilaydi. Majoziy ifodani bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish jarayonga jiddiyroq yondashishni talab qiladi, bu holat xalqlar madaniyatidagi o'zaro farqlarni ifodalaydi.

Har bir xalq madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan boshqalardan ajralib turadi va bu o'ziga xoslik, eng avvalo, tilda namoyon bo'ladi. Xo'sh, bu jarayon lug'atlarda qanday ko'rinadi?

Lingvokulturalogiya tushunchasi bilan bog'liq yuqoridagi nazariy ma'lumotlarga asoslanib aytish mumkinki, lug'atlarda berilgan milliy-madaniy so'zlar mazkur lug'atning lingvomadaniy jihatlarini belgilaydi. Lug'atlardagi so'zlarning talqini tarjimashunoslik tajribasidan kelib chiqqan holda talqin qilinishi kerak.

O'zbek tarjimashunosligida xalqimizga xos xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan so'zlar "milliy so'zlar" deb ataladi. Tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanining o'rganish ob'ekti zamirida milliylik, milliy kolorit, milliy-madaniy so'zlar va milliy ruh tushunchalari turadi. Chunki, yuqorida aytib o'tganimizdek, til va madaniyat munosabatlariga oid ilk lingvistik nazariyalar V.Gumboldt tadqiqotlarida ko'rilgan va shu tadqiqotlar asosida rus tilshunosligida "lingvistik madaniyat" tushunchasi dunyoga kelgan. Xususan, tilshunos olim V.V. Vorobevning fikricha, lingvokulturologiyaning mohiyati madaniy xususiyatlar asosida qurilgan va lingvistik muloqot jarayonida qayta tiklanadigan ijtimoiy borliqning milliy qarashidir.

Chet tillarning milliy xususiyatlarini o'rganar ekanmiz, ularning ko'p yillik tajribasi va yutuqlarini o'zbek tili doirasida qo'llash asosiy maqsadlarimizdan biri bo'lib qolmoqda. "O'quvchilarni ona tili imkoniyatlari bilan qurollantirishning lingvistik-madaniy tushunchasi ularning kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib, shu tushuncha asosida o'quvchi tilni madaniyat, ma'naviyat, milliy psixologiya bilan birga egallaydi.

Bu orttirilgan imkoniyat asosida u ma'lum bir milliy madaniyatga mansubligini va umumbashariy madaniy merosga bo'lgan huquqini ro'yobga chiqarish qobiliyatiga ega bo'ladi va bu shakllangan malaka ta'lim-tarbiya jarayonida uzluksiz uning malaka darajasiga aylanadi.

O'zbek tilshunosi Sh.Q. Karimov leksikologiyada lingvistik-madaniy jihatlarni o'rganar ekan, bu haqida quyidagi fikrlarni bildiradi:

Muloqot jarayoni (jumladan, uning ko'rinishlaridan biri - tarjima) suhbatdoshlardan umumiy yoki boshqacha aytganda, asosiy bilimga ega bo'lishni talab qiladi. Muloqot paytida bunday ijtimoiy-tarixiy bilimlarning yetishmasligi ularning bir-birini tushunishlariga to'sqinlik qiladi. Bunday bilimlarni taxminan quyidagilarga bo'lish mumkin. Uch guruh: universal, mintaqaviy va mamlakat bilimlari.

Ushbu dastlabki mulohazalardan so'ng biz mavzuyimizning leksikografik tomoniga murojaat qilishimiz mumkin. Biz o'rganishimiz kerak bo'lgan asosiy masalalar so'z ma'nosining tarjima ekvivalenti va uning madaniy komponentlari va bu madaniy qo'shma ma'noning ikki tilli lug'atlarda ifodalanishidir.

Har bir tilning lug'at tarkibi o'ziga xos voqelikni, aniqrog'i, har bir tilning mazmuni belgilar majmui tushunchalari majmuasiga mos keladigan o'ziga xos voqelikni ifodalaydi.

Misol tariqasida nemischa-o'zbekcha va o'zbekcha-nemischa lug'atlarda "askiya" so'zining bir so'zdan iborat ta'rifi keltirilib, uning chet tilida sodda ifodalanishi tanqid qilindi.

Guvoh bo'lganingizdek, "askiya" so'zi o'zbeklarning milliy xususiyatlarini aks ettiruvchi so'z bo'lib, ikki tilli lug'atlarda bunday so'zlar ko'p hollarda noto'g'ri qo'llanilayotgani yuqoridagi nazariyalarda qayd etilgan edi. Buning asosiy sabablaridan biri lug'at yaratish jarayonida so'zlarning lingvistik va madaniy xususiyatlariga e'tibor berilmaganligi bo'lishi mumkin.

Demak, o'rganilayotgan nazariy asoslar shuni ko'rsatadiki, leksikologiyaning lingvistik-madaniy jihatlari milliy madaniyatga xos bo'lgan so'zlarning o'z ma'nosida ifodalanishi va madaniy mohiyatini saqlab turishini bildiradi. Tilning asosiy boyligi bo'lgan madaniy so'zlar lug'atlarga kiritilmagan bo'lsa yoki noto'g'ri ta'riflansa, bu holat lug'atning madaniy ahamiyatiga putur yetkazadi. Shuning uchun ham bugungi kunda lug'atlarda tilning milliy xususiyatlarini ifodalashga alohida ahamiyat berilmoqda.

Tilshunos olimlarimiz, tarjimonlarimiz tomonidan lug'at yaratishning dolzarb masalalari bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilib, o'zbek tili leksikologiyasi xorijiy tajribalar asosida jiddiy o'rganilmoqda. Zero, "millat tushunchasi til bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu millatni birlashtiruvchi, uning millat sifatidagi qiyofasini shakllantiruvchi omillardan biridir". Til sohasida paydo bo'lgan ma'lum bir so'z o'z-o'zidan shakllanmaydi.

Shuning uchun ham lug'atlarda til va madaniy xususiyatlarni chuqur o'rganish alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon so'zlarning barcha xususiyatlarini o'rganishi bilan boshqa yo'nalishlardan farq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R.A. Budagov Literary languages and styles. M., 1967.
2. A. Abduazizov. An Introduction to Linguistic Theory. - T.: Sharq, 2010.
3. E. Khujaniyozov. Text of lectures "Fundamentals of Linguistics". - Nucus. 2006.
4. Z.T. Kholmanova. Introduction to Linguistics. - Tashkent: 2007.
5. Explanatory dictionary of the Uzbek language. Volume V. - T.: State Scientific Publishing House. 2006.
6. Khusanboyevna, J. S., & Saidjonovna, M. M. (2023, April). MÉTHODOLOGIE D'ENSEIGNEMENT DES LANGUES ÉTRANGÈRES AUX CLASSES PRIMAIRES. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 13, pp. 16-20).
7. Khusanboyevna, J. S. (2023). The Essence of The Distance Education Method in Foreign Language Lessons. *Genius Repository*, 25, 27-29.
8. Dehqonov Islom Teshayevich (2023) LE PROBLÈME DE LA CORRECTION DU DISCOURS ORAL DES ÉCOLIERS AU STADE INTERMÉDIAIRE DE L'ÉDUCATION. *International Journal of Education, Social Science & Humanities*. Finland Academic Research Science Publishers. 11(4), 1075-1081.
9. G'aniyevna, S. A. (2023). ISSUES OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AND RECEPTION. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 3(28), 191-195.
10. Zinatullina A. H, The Word Order within the Complex Sentences of French and Uzbek Languages, *Universal journal on innovative education*, Volume 2 Issue 3, Year 2023, pages 20-21-22.